

ÇEVRE MUHASEBESİNİN İSLAMİ TEMELLERİ: ÇEVREYİ KORUMAK VE ŞİRKET FAALİYETLERİNİN ŞEFFAF BİR BİÇİMDE RAPORLANMASI

ISLAMIC FOUNDATIONS OF ENVIRONMENTAL ACCOUNTING: PROTECT THE ENVIRONMENT AND TRANSPARENCY REPORTING OF THE COMPANY'S

Hayrettin Usul

Prof. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, hayrettin.usul@ikc.edu.tr, ORCID:0000-0002-3930-0866

Emre Betül Olgun

Sorumlu Yazar, İKÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, emrebetulo@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5431-9135

Kabul Tarihi /

Accepted: 26.04.2019

Araştırma Makalesi/

Research Articles

İletişim /

Correspondence:

Emre Betül Olgun

Benzerlik Oranı/

Plagiasim : % 9

ÖZET

Her geçen gün sayısı artan çevreyi koruma politikaları şirketlere yeni yükler getirirken bazı şirketler kamuoyu baskısından kaçınmak veya kamuoyu sempatisini kazanmak uğruna bu zorunluluklara gönüllü uygulamaları da eklemektedir. Özellikle batı uygulamalarıyla öncülük bulmuş olan çevre muhasebesine ilişkin temel kavramlar, İslam hukuku içinde de kendisine yer bulmuştur. Bu anlamda çevre muhasebesini İslam açısından irdelediğimizde; iki unsurla karşılaşmaktayız. Bunlardan birincisi İslam'ın çevrenin korunmasına gösterdiği hassasiyet ikincisi ise toplumu oluşturan bireyler ile çıkar gruplarının işletmelerin çevreye verdikleri etkilerden haberdar olma hakkıdır. Bu hak, şirketlerin çevreye olan etkilerini şeffaf bir şekilde açıklama ve raporlama zorunluluklarını beraberinde getirmektedir. İslam açısından çevrenin önemi birçok ayette vurgulanmış olup bu hassasiyet kaynağını yerlerin ve göklerin hâkimi olan Allah'a ait olan yeryüzünde bulunan insanların Allah'ın halifeleri olarak emanetçi buldukları çevreyi koruma ve imar görevlerinden almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Muhasebesi, Raporlama

JEL Kodları: M41, M49

ABSTACT

While, increasing number of environmental protection policies lay a burden on companies, some companies choose to adapt voluntary environmental protection policies either to gain public symphaty or to avoid public press. All these practices form the general framework of environmental accounting. Although, the core principles of environmental accounting have been pioneered by Western practices, they can also be found in İslam. Within this context, environmental accounting can be assessed with two aspects. The first one is the awareness of İslam towards environmental protection and the second one is the right of public and stakeholders to know the affects of companies on environment. This right requires companies to report environmental affects transparently. While, the importance of environment in terms of an Islamic view is emphasized in many verses of Quran, this awareness towards environment stems from the duties of human beings who are vicegerents of Allah on earth(which indeed belongs to Allah) to make sure environmental protection has been done properly.

Keywords: environmental accounting, reporting

JEL Codes: M41, M49

1. GİRİŞ

Bir yandan iklim değişikliği ve küresel ısınma, bir yandan giderek artan sera gazı salınımları dünya açısından bir tehlike olarak karşımıza çıkmakta ve bu tehlikelerin en büyük kaynağı olan şirketler ise çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından çevreye zarar vermekle suçlanmaktadır. Bu nedenle çevre muhasebesi son yıllarda şirketlerin sürdürülebilirlik politikalarının bir parçası olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Gerek ülkelerin zorunlu olarak getirdiği düzenlemelere ayak uydurmak, gerekse de sürdürülebilirlik politikaları gereği gönüllü olarak benimsenen çevre muhasebe uygulamalarında artış yaşanmaktadır. Ancak dünyada çevre bilinci konusunda yaşanan bu gelişmelerin kaynağı ekseriyetle batı kaynaklı olarak algılanmakta olup, İslam kaynakları yok kabul edilmektedir. Oysaki İslam; dini çevreye duyarlılıkla ilgili önemli mesajları olan bir din olmasına rağmen, akademik çalışma ve uygulamalarda daha çok Batı kaynaklı bir yönelim dikkat çekmektedir. Bu çalışmada çevre muhasebesi, İslam'da çevrenin yeri, İslam ve çevre muhasebesinin ilişkisi konularına değinilecektir.

2. ÇEVRE MUHASEBESİ

Dünyanın sürdürülebilirlik kavramıyla tanışması; Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından Birleşmiş Milletler'in sponsorluğunda yayımlanan Brudtland Raporu (1987) raporuyla olmuştur. Söz konusu rapora göre sürdürülebilir kalkınma; gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını ellerinden almaksızın yaratılan kalkınmadır.

İşletmelerde ekonomik ve çevresel yönetimi birleştiren bir yöntem olarak çevresel yönetim muhasebesi (ÇYM) 1990'larda yükselişe geçmiştir (Christ ve Burritt, 2013:163-173). Yükselişin nedeni ise; muhasebenin işletme faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel etkilerini yönetmeleri konusunda yardımcı olabileceğinin farkına varılmasıdır (Qian and Burritt, 2009:93-128).

ÇYM, işletmelere çevresel konulardaki etkileri ve çevresel konulardan etkilenme biçimleri hakkında fiziksel ve parasal bilgi sağlayan bir sistemdir (Burritt et al 2002:39-50). Parasal veri ile parasal olmayan verilerin birleştirilmesi ile birlikte ÇYM, geniş bir yelpazedeki uluslararası aktörlere yararlı bilgi sağlamayı hedeflemektedir (Rikhardsson, 1998:51-70).

Bu anlamda çevresel muhasebe işletmenin çıkar gruplarına bilgi vermeyi amaçlar. Bu bilginin verilme amacı ise, gelecek nesillere kaliteli bilgi aktarımının sağlanmasıdır. Çevresel etkinin önlenmesi veya ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan harcama ve yatırımlar parasal olarak belirlenirken, bunlar neticesinde gerçekleştirilen çevresel etkilerin engellenmesi veya azaltılması ile ilgili faydalar miktarsal bazda izlenir ve en nihayetinde işletmeye sağladığı ekonomik faydalar ise parasal olarak ölçülmektedir.

ÇYM'nin faydaları; maliyet tasarrufları için fırsatların tanımlanması, geliştirilmiş ürün karmaları ve fiyatlama kararları, yatırım kararlarından kaynaklanan gelecekte gerçekleşmesi muhtemel maliyetlerin önlenmesi şeklinde gösterilebilir (Burritt et al., 2002; Deegan, 2003; Ferreira et al., 2010).

ÇYM'nin çıkar gruplarına yönelik bilgi sunum mekanizması olarak hizmet etmesinin yanı sıra, işletme hedeflerinin yakalanmasındaki payı da büyüktür. Bu hedeflere daha az atık üreterek maliyetlerin ve israfların azaltılması politikaları da dâhildir. Gale (2006, p. 1233)'in de ifade ettiği gibi ÇYM temiz üretim açısından daha iyi maliyetlerin yakalanması ile öncü bir araç olarak karşımıza çıkacak, aynı zamanda da rakamlara yansımamış olsa da daha iyi bir kurumsal imaj veya düzenleyici otoritelerin daha az dikkatini çekme gibi faydaları da beraberinde getirecektir (Adams and Zutshi, 2004; Bennett and James, 1997).

ÇYM daha ziyade kar amacı gütmeyen uluslararası kuruluşlarca benimsenmiş ve rehberleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Birimi, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu tarafından yapılan çalışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Literatürde ise birtakım çalışmalarda ÇYM'nin işletmelerce uygulanan bir yöntem olarak

sürdürülebilir büyüme ve temiz üretim konuları açısından gerekli bilginin tedarikinde önemli bir rol oynayabileceği gösterilmiştir (Gale, 2006; Schaltegger et al., 2012).

Literatürde işletmeler açısından yapılan örnek uygulamalarda ÇYM'nin sağladığı faydalar arasında; maliyet tasarrufları, girdilerin daha etkin kullanımı, artan gelir gibi hususlar gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda söz konusu çalışmalarda işletmelerin ÇYM'yi uygulamaları durumunda ekonomik ve çevresel performanslarındaki artıştan mahrum kalacakları belirtilmiştir. (Altham, 2007; Burritt et al., 2009; de Beer and Friend, 2006; Deegan, 2003; Ditz et al., 1995; Schaltegger et al., 2011; Van and Gartner, 2011). Örneğin, bu çalışmalardan, Altman(2007) daha temiz bir üretim için aldıkları bir ölçütü küçük işletmelerde uygulayarak zararlı atıklarda ciddi bir azalma ile enerji verimliliği sağlamışlardır. Burritt vd (2009) ise, pirinç üretim merkezinde yaptıkları çalışmada geleneksel üretim yönteminin yarattığı çevresel ve sosyal etkileri azaltmak için karbonizasyon ve ortak üretim alternatiflerini analiz etmişlerdir.

Olumsuzluk teorisi üzerine oturttukları çalışmaları ile Chris ve Burritt (2013) hangi tip kurumların şimdi veya gelecekte ÇYM ile ilgileneceklerini araştırmışlardır. Avusturya'da yürütülen araştırma ÇYM kullanımının çevresel strateji, kurumsal büyüklük ve çevresel olarak duyarlı sektörlerle bağlantılı olduğu ancak kurumsal yapı ile bağlantılı olmadığı sonucuna varmışlardır.

İşletmeler açısından olumlu tablolar sunan tüm bu çalışmaların yanı sıra bazı çalışmalar ÇYM'lerin kullanım oranının düşük olduğunu bunda da ÇYM adaptasyonun maliyetlerini karşılamak konusunda ÇYM'nin getirdiği faydaların yetersiz olduğunu savunmuşlardır (Bartolomeo et al., 2000; Ferreira et al., 2010; Frost and Wilmshurst, 2000; Masanet-Llodra, 2006; Parker, 1997, 2000; Wilmshurst and Frost, 2001). Jasch (2003)'ün de belirttiği gibi ulusal ve uluslararası düzeydeki çevresel tahribat devam ettiği sürece, işletme faaliyetleri ile alakalı çevresel etkilere ilişkin verilerin toplanması sağlanamazsa, kurumsal yönetimler modern pazarların talep ettiği bilgiyi sunmakta başarısız olacaklardır.

3. İSLAM DİNİ AÇISINDAN ÇEVRE

Bir önceki bölümde de görüldüğü üzere özellikle çevre muhasebesi yapılan akademik çalışmalar ile uluslararası şirketlerin konuyla ilgilenmeleri batı dünyasında gerçekleşmektedir. Ancak şurası bir gerçektir ki, ÇYM'nin ortaya çıkışına neden olan çevre sorunlarına neden olan yeryüzüne hükmeden insan zekâsıdır. Ancak, yine bu sorunlar karşısında çözüm arayışında bulunan da insandır.

Bu çözüm arayışları mantıksal temelin yanı sıra inanç temelli olarak zuhur edebilir. Teolojik açıdan özellikle de İslam dini açısından bakıldığında, Kur'an baştan sona kadar tabiata hükmeden yaratıcıyı anlatır. Yaratma ve sonlandırma Allah'a aittir. Mutlak hâkim ve malik Allah'tır (Ünverdi, 2013:189-221). İslam ekoteolojisinin kurucularından biri olan Seyid Hüseyin Nasr'a göre eski zamanlarda insanoğlu doğadan korunurken, şimdi ise, doğa savaşta ve barışta insanoğlundan korunmalıdır (Nasr and De Santillana 1968:152).

Bu anlamda İslam ve çevre ilişkisi keşfedilmeyi bekleyen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Manzoor(2003)'ü de belirttiği gibi, modern bilim ve teknolojinin sağladığı fiziksel kapasite bize kendi kendimizi yok etme imkânı sağlamışken, dünyadaki çevresel kriz batı dünyasının açık bir manifestosudur. Buna rağmen batı teknolojisi kaynaklı çevresel sorunlar karşısında batı dünyasının gerçekleştirdiği çalışmalarla kıyaslandığında İslam prensiplerini yansıtan çalışmalar oldukça azdır. Öte yandan, çevreyi koruma ve çevreye saygı tamamıyla batı ile birlikte anılan anlamlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Al-Qaradawi, 2000).

Ball ve Haque (2003)'ün de ifade ettiği gibi İslam; Müslümanların inancından ziyade Müslümanların bu inanca karşı tavırları ile ilgilidir. Yani bir eylemdir. Müslümanlar için İslam ruhani olarak politik ve sosyal olarak aile ve kamu hayatında nasıl davrandıkları ile ilgili bir inanç sistemidir.

Helfaya vd (2018) yaptıkları çalışmada Kuran'da çevreye ilişkin yedi tematik grup bulunduğu belirtmişlerdir. Bu grupla; insanoğulları, su, hava, toprak, bitkiler, hayvanlar ve diğer doğal varlıklardır. Kur'an anlayışı insanoğlunun Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu ve bütün türlerin ve eko sistemlerin Allah tarafından yaratılan evrenin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla İslam açısından sadece ibadetlerle yetinilmeyip, evreni tüm bileşenleri ile kucaklayıp ona iyi bakmak gerekmektedir.

İslam inancında pek çok ayet çevre bilincini desteklemektedir. Al-i İmran Suresi 109. ayette "Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır" hükmü bulunmaktadır. Aynı ayete ilişkin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) tefsirinde, Yüce Allah'ın hiçbir varlığa zulmedilmesini istemediği için ahirette hesabını verecekleri şeyleri peygamberleri vasıtasıyla insanlara haber verdiği yazılmaktadır. Ayetin belirttiği üzere insanoğluna ait olmayan dünyamız ve çevremize zarar verme hakkımız bulunmamaktadır. Kasas Suresi 77. ayet şu şekildedir. "Allah'ın sana verdiğinden ahiret yurdu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de insanlara ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışma! Şüphesiz Allah bozguncuları sevmez." Ayette geçen bozgunculuk terimi maddi anlamda diğer insanlara karşı çıkarılan bozgunculuğun yanı sıra mutlak suretle Allah'a ait olan yeryüzünün kendisine karşı zarar vermeyi içermektedir. Yine bozgunculuk ile alakalı olarak Bakara Suresi 204 ve 205. ayetler şu şekildedir. "İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah'ı şahit de tutar. Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez." Bu ayette de Allah'a ait olan yeryüzüne sanki kendisininmiş gibi sahiplenip, diğer bozgunculukların yanı sıra yeryüzünün kendisine de bozgunculuk yapmayı kapsamaktadır. Rum Suresi 41. ayet "İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor" hükmüyle yeryüzünde bozulan düzenin müsebbibinin insanoğlu olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır. Bu ayette geçen düzen bozukluğuna ilişkin DİB tefsirinde karada ve denizde tufan çıkması endişesi; bazı arazilerin verimsiz duruma gelmesi ve tatlı suların tuzlu su haline dönüşmesi gerek şehirlerde gerekse kırsal kesimde bozulmanın yaşanması, kaynak sularının azalması; kıtlık, yangın, sel gibi felâketlerin ve ölümlerin çoğalması; geçim sıkıntısının artması, her şeyin bereketinin kaçması gibi örnekler verilmiştir.

Bize ait olmayana zarar vermemeyi içeren bu ayetlerle beraber, yeryüzünde işleyen muazzam düzene işaret eden ayetler vasıtasıyla da dünyadaki dengenin önemine dikkat çekilmektedir. Şems Suresi 1 ila 6. ayetlerdeki "Yemin olsun, güneşe ve kuşluğuna; Işığı onun ardından geldiğinde aya; Onu (dünyayı) aydınlattığında gündüze; Onu karanlıkla örttüğünde geceye; Göğe ve onu kurana; Yere ve onu yayıp döşeyene;" ifadeleri ile doğal varlıklar üzerinde yemin edilmektedir. DİB tefsirinde yer alan evrenin genel düzenine, bunun insanlar için taşıdığı faydalara işaret edildiğini belirtmiştir. Rahman Suresi 5 ila 8. ayetler şu şekildedir. "Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler). Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler. Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız".

İslam inancının vurguladığı değerlerden bir tanesi ise bize sunulan nimetlerden israf etmememiz gerektiğidir. Bilindiği gibi israf edilen her şey karşımıza atık olarak çıkar ve yeryüzü yıllarca yok olmayacak zararları olan sonuçlar doğurur. Tekasür Suresi 8. ayette "Nihayet o gün nimetlerden elbette sorguya çekileceksiniz" hükmü nimetlerin israf edilmeden kullanılmasına işaret etmektedir. Söz konusu ayetle ilgili olarak DİB tefsirinde Allah'ın verdiği nimetlerin şükürünü yerine getirmek üzere O'nun yolunda ve emrettiği şekilde değerlendirmeyip de onları başkalarına karşı övünme ve kendini üstün görme aracı yapanların bu nimetlerden hesaba çekilecekleri belirtilmiştir. Enam Suresi 141. ayet şu şekildedir. "Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiysin; hasat günü de hakkını verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri

sevmez.” Ayetten de görüleceği üzere yeryüzünün kaynaklarının israf edilmemesi gerektiği açık bir şekilde belirtilmiştir.

Kuran ayetlerinde açık bir şekilde belirtildiği gibi yerlerin ve göklerin hâkimi Allah’tır. Allah’ın yeryüzündeki halifesi olan insanoğlunun kendisine emanet verilen yeryüzüne karşı sonsuz sorumluluğu vardır. İnsanlar yeryüzündeki her tür canlı ve cansız varlıklar uyum içerisinde yaşamalı yeryüzünün dengesine azami özen göstermelidir.

Kur’ân’ın, varlıkların Allah’a ait olduğunu belirtmesi, varlıklarla olan barışa da dikkat çeker. Yani bu varlıklar, Allah’ın olduğuna göre, insan da bunlardan istifade etmek için yaratıldıklarını göz önüne aldığımızda; insan, hem Allah ile hem de bu varlıklarla barış içerisinde olmak zorundadır (Kayhan, 2013:155-179). İnsanlar, kainattaki dengeyi bozmamaya, atmosferi kirletmemeye, doğayı tahrip etmemeye dikkat etmelidir. Ölçü, ahenk ve dengeye riayetsizlik sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar İslama göre fesat ve zulüm olarak ifadelendirilmiştir (Yaşaroğlu,2013,:181-192).

İslâm’a göre, evren, dünya ve içindekiler insanın sahip olduğu veya ulaşabileceği, imkânlar, zenginlikler ve güzellikler bir ganimet değil, âlemlerin Rabbi tarafından insanlığa verilen, şükür ve sorumluluk gerektiren bir lütuftur (Deliser, 2013:193-214).

İslam dini gerçekten de nasıl ki bu bedeni bize emanet olarak vermişse, bu dünyayı da bize emanet olarak vermiştir. Bu nedenle bu emaneti korumak İslam inancının temel taşlarından bir tanesidir. Hal böyle olmakla birlikte çevresel duyarlılığın teolojik bakış açısı ile çevresel muhasebeye uyarlanması çalışmaları çok da fazla değildir. Bir sonraki bölümde bu çalışmalardan bir kısmına değinilecektir.

4. ÇYM ve İSLAM FELSEFESİ

ÇYM ve İslam konusu iki açıdan ele alınabilir. Bunlardan ilki ÇYM’nin çevreyi korumaya yönelik politikalarıdır. Zira Kuran-ı Kerim’de buyrulduğu üzere “Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır (Al-i İmran, 3:109). Bu nedendir ki, yeryüzünde yaşayan insanlardan faaliyet gösteren tüm işletmelere kadar kendilerinin olmayan ve emanetçi oldukları yeryüzündeki tüm unsurlara ihtimam göstermeleri gerekmektedir. Bu aynı zamanda insanoğlunun Allah’ın yeryüzündeki halifesi olması görevinin de gereğidir. Zira bu görev kendini güven (âmâna) prensibinden almaktadır.

Öte yandan çevreyi korumanın dayandığı bir diğer prensip maslahattır. Maslahat İslam hukuk teorisi açısından kamu yararını arttırmak ve sosyal yozlaşmayı azaltmak anlamına gelmektedir. Gazzaliye’ye göre şer’in insanlara yönelik amacı olarak din; can, akıl, nesil ve malların korunmasına yönelik her şey maslahattır (Gazzali, 1994: 333). Dolayısıyla maslahat prensibi gereği şirketler ile şirketleri oluşturan insanların, insanlığın ve doğanın yararına faaliyetlerde bulunmaları maslahatın gereğidir.

Kamla vd (2006)’na göre çevreye duyarlılığa ilişkin hükümler İslam’da etkin bir şekilde vurgulanmasına rağmen, bu duyarlılık İslam ülkelerinden daha ziyade batılı çok uluslu şirketler tarafından dünyaya lanse edilmektedir. Manzoor (2003)’a göre dünyanın yaşadığı çevresel kriz bir anlamda batı medeniyetlerinin gelişmişliğine ilişkin çarpıcı bir manifestodur. Zira modern bilim ve teknoloji kendimizi tamamen yok etmek için gerekli fiziksel kapasiteyi sağlamaktadır. Al-Qaradawi (2000)’e göre ise çevrenin korunması ve ihtimamı yeni veya batıya ait bir konsept olarak görülse de bu duyarlılıkların kökleri İslam kültüründe mevcuttur. Bu anlamda Al-Qaradawi (2005) şeriat insan ve çevre ilişkisine değinen fikirler dile getirmiştir. Tinker (2004) İslam ve şeriatın sadece kişisel bir din olmadığını, aynı zamanda toplumu ve kurumlarını düzenlediğini ve kurumsal ve toplumsal manada bireylere rehberlik ettiğini ifade etmiştir.

ÇYM’nin İslam açısından değerlendirilmesindeki ikinci husus ise çevreye olan etkilerinin şeffaf bir biçimde açıklanması ve raporlanması konusudur. İnsanoğlunun işletmelerin faaliyetleri neticesinde yeryüzünde meydana gelen etkileri bilmeleri bir hak olduğu gibi bu bilgiyi talep etmeleri hepimize emanet olunan bu yeryüzünün korunmasında

üstlenilmesi gereken bir görevdir. Mutlak olarak Allah'a ait olan yeryüzünün koruyucusu olmak Allah'ın halifesi olan insanların boynunun borcudur. İnsanlığın yararına çalışmak, doğayı korumak ve doğaya özen göstermek kaynağını maslahat prensibi dolayısıyla, İslami felsefeden almaktadırlar. Ancak bu doğru tavrın ve bu tavra dayanak oluşturan fiillerin kamuya veya hissedarlara açıklanma biçimi ise çevresel muhasebe açısından ikinci bir aşamayı oluşturur. Bu ikinci aşama doğal olarak sosyal hesap verilebilirlik ilkesini barındırmaktadır. Sosyal hesap verilebilirlik İslami açıdan mutlak olarak Allah'a hesap verilebilirliği kapsamaktadır. Zira dünyadaki bütün kaynaklar insanoğluna güven prensibi çerçevesinde emanet edilmiştir. Bunun şirketlerdeki yansıması ise şirketleri temsil eden yönetim ile bu şirketlere sermaye sağlayan hissedarların şirket içinde ve dışında makul muhasebe ve raporlama politikaları inşa etmesiyle mümkün olacaktır. İslam açısından sosyal hesap verilebilirlik tam bilgi sağlama prensibi ile ilgilidir. Ancak tam bilgi sağlamadan kasıt birebir tüm işlemlerin açıklanması değil şirketin çıkar grupları açısından önemli olan bilginin açıklanmasıdır.

Bu anlamda İslam'da toplumsal bir kurum ve uygulama olarak muhasebenin İslam prensiplerini yansıması gerekmektedir (Lewis 2001, Tinker 2004).

İslam'ın aslında bize buyurdıklarını keşfederek çevre için muhasebenin nasıl olması gerektiğine ilişkin bir yol bulabiliriz. Her şeyden önce insanoğlu yeryüzüne halife olarak indirilmiştir. Kurumsal anlamda da kuruma ve kurumun içinde bulunduğu çevreye olan etkilerini iyi yönetmek İslami açıdan insanoğlunun yeryüzüne halife olarak indirilmesinin bir gereğidir. İslam'daki tevhid prensibi ise yeryüzüne özen göstermek yoluyla makro anlamda bir kurumsallığa işaret etmektedir (Kamla vd 2006).

Müslümanlar ticari işlemlerini İslam dininin öngördüğü şekilde, adil ve dürüst olarak yürütmelilerdir. Helal ve haram gözetilerek yapılan üretim ve dağıtım, İslam'ın adalet prensibine birebir uymalıdır. Yine işletmeler açısından hesap verilebilirlik prensibi ümmet veya topluma karşı hesap verebilmeyi kapsamaktadır. Muhasebenin temel fonksiyonlarından bir tanesi bilgi sunmaktır. İslami anlamda ümmetin; bir şirketin faaliyetleri neticesinde meydana gelen etkilerden haberdar olma hakkı mevcuttur. Zira hesap verilebilirlik başta Allah olmak üzere bilginin koşulsuz bir şekilde erişilebilir olmasını sağlamaktan geçer (Lewis, 2001).

Çevre bilinci ve çevre muhasebesine İslami açıdan bakıldığında, insanlardan oluşan şirketlerin de her koşulda Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak davranmaları gerekmektedir. Böyle yaparak mutlak olarak dünyadaki tüm kaynakların ve kendilerinin sahibi olan Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklardır (Dusuki, 2008: 5-28).

İslam inancına göre bir şirket salt para kazanma amaçlı bir kurumdan ziyade sosyal bir role sahip olan bir kurum olmayı ilke edinmelidir. Bu durumda servete yönelik ekonomik amaçlar ile toplumun amaçları arasında fark olmamalıdır, zira her ikisi de tevhid inancı çerçevesinde birbirine bağlıdır (Abdelzaher ve Abdelzaher, 2015: 357-372).

5. SONUÇ

Her geçen gün sayısı artan çevreyi koruma politikaları şirketlere yeni yükler getirirken bazı şirketler kamuoyu baskısından kaçınmak veya kamuoyu sempatisini kazanmak uğruna bu zorunluluklara gönüllü uygulamaları da eklemektedir. Tüm bu çabalar şirketler açısından ÇYM'nin konusunu oluşturmaktadır. ÇYM üzerine yazılan bilimsel çalışmalar ile ülkelerin getirdiği çevre koruma politikaları ve zorunlu ÇYM uygulamaları ekseriyetle Avrupa Birliği gibi batı medeniyeti olarak sayılan devletler ile çok uluslu batı şirketleri tarafından geliştirilmektedir. Bu politika ve uygulamalardan birçoğunun temel felsefesi dini bir temel içermemektedir. Oysaki dini açıdan ve özellikle İslam açısından bakıldığında İnsanoğlu Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmış, Allah'ın kendisine emanet ettiği muazzam bir denge üzerine işleyen yeryüzünde emanet olarak taşıdığı hayatını idame ettirmeye çalışmaktadır. İnsanın yeryüzüne karşı tehdit oluşturacak bütün oluşumların merkezinde

olması ve hatta bu tehditlerin bizatihi kaynağı olması çok düşündürücüdür. Sanayileşen toplumların yarattığı kirlilik her geçen gün doğayı kirletmekte gözümüzün gördüğü veya görmediği tüm canlıları tehdit etmektedir. Oysa ki, Allah'ın halifesi olarak yaratılan insanoğlunun yeryüzündeki tüm canlı ve cansız varlıklara merhamet duyması varlığının dünyaya bir borcudur. Bu borcu hatırlatmak adına sayısız ayet ve hadisler bulunmaktadır. Tüm bu ayet ve hadisler İslam'ın insanlığa sunduğu çevresel değerlerin bir kanıtıdır. Bu değerlere sarılması boynunun borcu olan Müslümanların çevreye karşı bilinci başka medeniyetler veya zorunlu uygulamalar tarafından dikte edilmeden de İslam dininin temel prensipleri gereğince var olmalıdır. Lewis(2001)'in de belirttiği İslami açıdan insanların bir şirketin faaliyetleri neticesinde meydana gelen etkilerden haberdar olma hakkı mevcuttur. Muhasebe, bilgi sunma fonksiyonu ile insanların bu hakkına ilişkin taleplerine cevap verirken, İslam dini haberdar olma hakkının en önemli savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Adams, C., Zutshi, A., (2004). Corporate Social Responsibility: Why Business Should Act Responsibly and be Accountable. *Aust. Account. Rev.* 14, s.31-39.

Abdelzاهر D, Abdelzاهر A, (2015). Beyond Environmental Regulations: Exploring the Potential of "Eco-Islam" in Boosting Environmental Ethics within SMEs in Arab Markets, *Journal of Business Ethics.*, s.1-15.

Al-Qaradawi, Y. (2000). Safeguarding the Environment in Islamic Sharia. Al-Khaleej.

Al-Qaradawi, Y. (2005). Fatwa Book: "How Islam Cares about the Environment, <http://islamonline.net/servlet/Satellite?> (erişim:15.02.2019)

Altham, W., (2007). Benchmarking to Trigger Cleaner Production in Small Businesses: Drycleaning Case Study. *J. Clean. Prod.* 15, s.798-813.

Ball, C., & Haque, A. (2003). Diversity in Religious Practice: Implications of Islamic Values in the Public Workplace., *Public Personnel Management*,32(3), s.315-330.

Bartolomeo, M., Bennett, M., Bouma, J.J., Heydkamp, P., Wolters, T., (2000). Environmental Management Accounting in Europe: Current Practice and Future Potential. *Eur. Account. Rev.* 9, s.31-52.

Bennett, M., James, P., (1999). The Green Bottom Line: Environmental Accounting for Management; Current Practice and Future Trends, *Greenleaf, Sheffield*, s.293-309.

Brudtland Report, (1987). <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (erişim:15.02.2019)

Burritt, R.L., Hahn, T., Schaltegger, S., (2002). Towards A Comprehensive Framework for Environmental Management Accounting: Links between Business Actors and Environmental Management Accounting Tools, *Aust. Account. Rev.* 12, s.39-50.

Burritt, R.L., Herzig, C., Tadeo, B.D., (2009). Environmental Management Accounting for Cleaner Production: The Case of a Philippine Rice Mill. *J. Clean. Prod.* 17, s.431-439.

Christ, K.L., Burritt, R.L., (2013). Environmental Management Accounting: The Significance of Contingent Variables for Adoption, *J. Clean. Prod.* 41, s.163-173.

Deegan, C. M., Environment Protection Authority & Institute of Chartered Accountants in Australia (2003). Environmental management accounting : an introduction and case studies for Australia. *Institute of Chartered Accountants in Australia*, [Sydney].

de Beer, P., Friend, F., (2006). Environmental Accounting: A Management Tool for Enhancing Corporate Environmental and Economic Performance, *Ecol. Econ.* 58, s.548-560.

- Deliser, B (2013). İslam'da Çevre Felsefesinin Kur'anî Temelleri. Çevre-İnsan İlişkisinde Kur'ân'ın Hedefi, Günaydın, İ. (Ed.) *Uluslararası Katılımlı Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 24-26 Ekim, Gümüşhane, s.193-214
- Ditz, D., Ranganathan, J., Banks, R.D., (1995). Green Ledgers: Case Studies in Corporate Environmental Accounting, *World Resources Institute*, Washington DC.
- Dusuki, A. W., (2008), What Does Islam Say about Corporate Social Responsibility?, *International Association For Islamic Economics*, 12(1), s.5-28
- Emari, H., Vazifehdoust, H., & Nikoomaram, H. (2016). Islam and Environmental Consciousness: A New Scale Development, *Journal of Religion and Health*, 56(2), s.706-724.
- Ferreira, A., Moulang, C., Hendro, B., (2010). Environmental Management Accounting And Innovation: An Exploratory Analysis, *Account. Audit. Account. J.* 23, s.920-948.
- Frost, G.R., Wilmshurst, T.D., (2000). The Adoption Of Environment-Related Management Accounting: An Analysis Of Corporate Environment Sensitivity. *Account. Forum* 24, s.344-365.
- Gale, R., (2006). Environmental Management Accounting As A Reflexive Modernization Strategy in Cleaner Production, *J. Clean. Prod.* 14, s.1228-1236.
- Helfaya, A., Kotb, A., & Hanafi, R. (2016). Qur'anic Ethics for Environmental Responsibility: Implications for Business Practice, *Journal of Business Ethics*, 150(4), s.1105-1128.
- Jasch, C., (2003). The Use of Environmental Management Accounting (EMA) for Identifying Environmental Costs. *J. Clean. Prod.* 11, s.667-676.
- Kamla, R., Gallhofer, S., & Haslam, J. (2006). Islam, Nature And Accounting: Islamic Principles and The Notion of Accounting For The Environment, *Accounting Forum*, 30(3), s.242-265.
- Kayhan, M. (2013). Çevre-İnsan İlişkisinde Kur'an'ın Hedefi, Günaydın, İ.(Ed.) *Uluslararası Katılımlı Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 24-26 Ekim Gümüşhane, s.155-180.
- Kuran-ı Kerim. Diyanet İşleri Başkanlığı. <http://kuran.diyaret.gov.tr/> (erişim: 15.02.2019)
- Lewis, M. 2001. Islam and Accounting, *Accounting Forum* 25(2), s.103-127.
- Manzoor, P.S. (2003). Environment and Values: An Islamic Perspective <http://www.islamonline.net/english/introducingislam/Environment/topic12.shtml> (erişim: 15.02.2019)
- Masanet-Llodra, M.J., 2006. Environmental Management Accounting: A Case Study Research on Innovative Strategy, *J. Bus. Ethics* 68, s.393-408.
- Qian, W., Burritt, R.L., Monroe, G., (2011). Environmental Management Accounting in Local Government: A Case Of Waste Management. *Account. Audit. Account. J.*, 24, s.93-128.
- Rikhardsson, P.M., (1998). Information Systems for Corporate Environmental Management Accounting and Performance Measurement. *Greener Manage. Int.* 21, s.51-98
- Schaltegger, S., Windolph, S.E., Herzig, C., (2012). A longitudinal analysis of the knowledge and application of sustainability management tools in large German companies, *Society and Economy* 34(4), s.549-579
- Van, H., Gartner, S., (2011). The Benefit Side of Environmental Activities and The Connection with Company Value. In: Burritt, R.L., Schaltegger, S., Bennett, M., Pohjola, T., Csutora, M. (Eds.), *Environmental Management Accounting and Supply Chain Management*. Springer.
- Parker, L.D., (1997). Accounting for Environmental Strategy: Cost Management, Control and Performance Evaluation, *Asia. Pac. J. Account.* 4, s.145-173.
- Parker, L.D., (2000). Green Strategy Costing: Early Days, *Aust. Account. Rev.* 10, s.46-55.

Tinker, T. (2004). The Enlightenment and Its Discontents. Accounting: Antinomies of Christianity, Islam and the calculative sciences *Auditing & Accountability Journal*, 17(3), s.442-475.

Ünverdi, M., (2013). Çevre sorumluluğunun Teolojik gerekçeleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, s.189-221.

Wilmshurst, T.D., Frost, G.R., (2001). The Role of Accounting and The Accountant in the Environmental Management System. *Bus. Strat. Environ.* 10, s.135-147.

Yaşaroğlu, H., (2013). Kuran'da Ekolojik Denge/Ekolojik Adalet ve Asrı Saadette Çevre Bilinci. Günaydın, İ.(Ed.) *Çevre-İnsan İlişkisinde Kur'an'ın Hedefi, Uluslararası Katılımlı Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 24-26 Ekim Gümüşhane, s.181-191.